

УДК 35.072.3

К. В. ПЛОСКИЙ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ ЯК ЧИННИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Розкрито сутність молодіжного громадського руху в контексті загальної теорії соціальних рухів. Розглянуто питання генезису молодіжних об'єднань.

The essence of youth civic movement has been described in the context of common social movement theory. The question of youth organizations genesis has been considered.

Ключові слова: соціальний рух, новий соціальний рух, молодіжний громадський рух, молодіжна організація, державотворення.

Історія становлення інституту держави нерозривно пов'язано з розвитком структур недержавного характеру, проявом різноманітних форм громадської активності, у тому числі молодого покоління. На сьогодні молодіжний громадський рух є активним учасником суспільних перетворень в Україні, що ставить на порядок денний питання активізації наукових розвідок, вироблення практичних рекомендацій щодо посилення участі руху молоді у процесах державотворення.

У сучасній Україні наукові підходи щодо визначення сутності молодіжного руху розвивають вчені В. Бебик, Є. Бородін, М. Головатий, В. Головенько, В. Ребкало, В. Кулік, М. Перепелиця, М. Якушик та ін. Дослідженню різних аспектів функціонування молодіжного середовища, розвитку молодіжного руху та молодіжних громадських об'єднань присвячено роботи російських дослідників Е. Косенка, В. Лукова, Е. Омельченко та ін. Проте з тим недостатньо вивченими залишаються питання визначення сутності молодіжного руху в контексті загальної теорії соціальних рухів, визначення місця та ролі руху молоді у процесах державотворення.

Метою статті є розкрити теоретичні засади дослідження молодіжного громадського руху.

Передусім зазначимо, що на сьогодні не існує єдиного теоретичного підходу щодо вивчення соціальних рухів, до яких відноситься і молодіжний громадський рух. Можна виділити такі три найбільш поширені парадигми визначення сутності соціальних рухів, які закладають засади для теоретичного осмислення молодіжного руху, а саме: 1) колективної поведінки (традиційний підхід); 2) колективної дії (теорія мобілізації ресурсів, теорія політичного процесу); 3) нових соціальних рухів (концепція ідентичності).

Варто зазначити, що прояви різноманітної організованої спільної активності молоді відомі давно, можна згадати різноманітні гуртки, громади на кшталт “Молодої Німеччини”, які виникли в ході та після закінчення наполеонівських війн, французької революції 1830 р., “Молода Ірландія”, подібні групи в Італії, Польщі (1830 – 1840 рр.), Росії (1860-і рр.), а також групи та рухи младоафганців, бухарців,

латишів, турок, фінів, чехів наприкінці XIX – поч. XX ст. Активність зазначених груп, рухів здійснювалася в площині “національного питання”, а молодь виступала як втілення національного “духу”, енергії. Також давно відомі релігійні рухи молоді, одним з найбільш відомих з яких є християнський рух молоді, що був заснований Дж. Вільямсом у Великобританії у 1844 р., який перетворився на Асоціацію молодих чоловіків-християн (YMCA).

Разом з тим, хоча з початку двадцятого століття К. Манхеймом, Х. Ортега-і-Гасетом велася продуктивна робота зі створення цілісної теорії поколінь, проблематика “молодіжного руху” у науковому дискурсі не була актуалізована. Виключенням можуть бути спроби на теренах колишнього СРСР формувати поняття міжнародного (інтернаціонального) молодіжного руху як участі молодого покоління у процесі світової комуністичної революції.

Під час протестних дій молоді 1968 р. в Європі та США, які іноді називають революцією, чи не вперше в історії людства молодь масово у вигляді численних рухів виступила в першу чергу саме з “молодіжними” вимогами, які, почавшись з питань реформування освіти, посилення участі студентів в управлінні університетами, згодом почали носити явно “міжпоколінний” характер, та були спрямовані на “боротьбу” молоді з будь-якою владою “старого” покоління: начальником, хазяїном, батьком. Хоча в цьому контексті не можна не погодитися з думкою А. Мінаєва, що зазначений протест молоді певною мірою був спричинений відчуттям духовної кризи західного суспільства та намаганням знайти молоддю загублений сенс власного життя [7]. Це дало нового поштовху до наукового дослідження молодіжного середовища, молодіжних рухів та об’єднань.

Необхідно зазначити, що досліджуючи молодіжний рух, як соціальний феномен вчені дотримуються декількох точок зору щодо визначення сутності цього явища, а саме: поняття молодіжного руху пов’язується зі світовим революційним процесом, як відображення участі в ньому молодого покоління; за радянські часи багато спеціалістів ототожнювали молодіжний рух лише з комсомолом; існує думка, що молодіжний рух – це сукупність лише молодіжних організацій; зустрічається також визначення молодіжного руху як певної частини молоді; також є підхід, який пов’язує суть молодіжного руху із соціальною або громадсько-політичною активністю молоді.

Наведемо декілька визначень поняття “молодіжний рух”, що дають теоретики східноєвропейського наукового простору. Російський спеціаліст з молодіжної проблематики професор В. Луков, розглядає молодіжних рух “як засіб самодіяльної участі молоді в процесі зміни та наступності поколінь через специфічні колективні форми її соціальної активності [5]”. Вітчизняний фахівець у сфері вивчення молоді В. Головенько порівнює молодіжний рух зі своєрідною політичною системою, головне завдання якої – визначення та реалізація молодіжної політики суспільства. Як і в політичній системі суспільства в цілому, вчений виділяє в молодіжному русі такі основні складові його підсистеми: інституційну (організаційно-інституційну); регулятивну (нормативну); комунікативну (інформаційну) [2]. Ще одне визначення молодіжного руху дає дослідник Е. Косенко: “під молодіжним рухом, як правило, розуміють масову організовану соціально-політичну активність, спрямовану на реалізацію як специфічних вимог і цілей молодого покоління, так і цілей інших

громадських груп, об'єктивні інтереси яких відповідають інтересам молоді [3, с. 37].

Варто зауважити, що західній науковій думці поняття “молодіжний рух” не набуло широкого застосування, та використовується переважно для позначення таких явищ як комуністично-революційний, або релігійний рух молоді, натомість широко застосовуються близькі за сутністю до цього поняття терміни “молодіжний сектор”, “молодіжне середовище”.

На нашу думку, поняття “молодіжний рух” можна розглядати в широкому сенсі як прояв будь-якої організованої суспільно-політичної активності молоді (в рамках різноманітних неформальних груп, легалізованих об'єднань тощо), і у вузькому – як самодіяльність молоді в рамках легалізованих (відповідним державними інституціями на основі діючого законодавства) молодіжних об'єднань.

Цікавим в ході нашого дослідження є звернення до теорії “нових соціальних рухів”, що виникла у другій половині ХХ ст. У науковій літературі до “нових соціальних рухів” відносять передусім феміністичний, екологічний, антиглобалістичний та інші, які відрізняються від “традиційних” старих рухів (націоналістичний, релігійний, робітничий, профспілковий та інші) тим, що, передусім є носіями “постматеріальних” (“постіндустріальних”, “постмодерністських”) цінностей на відміну від “старих” рухів з цінностями “матеріального” порядку. Під цінностями “матеріалізму” можна розуміти надання переваги фізичної і психологічної безпеки та благополуччю, а до цінностей “постмодерну” відносять: особливе значення належності до групи, самовираження та якість життя.

На нашу думку, поняття “молодіжний рух” за своїм обсягом є якщо і не є тотожним, то дуже близьким поняттю “новий соціальний рух”. По-перше, якщо говорити про вікову ознаку учасників, то як показав Д. Рухт, у “нових соціальних рухах” переважним чином представлено молоде покоління “середнього класу” з високим рівнем освіти. По-друге, “ідейне” поле “нових рухів” переважно лежить у площині протиставлення “старого-нового”, наприклад феміністичний рух виступає проти “старого” патріархального суспільства, екологічний – проти “старого” способу відношення до ресурсів у господарській діяльності людини тощо, а це великою мірою відноситься саме до “міжпоколінної” проблематики, адже ідейними носіями “старого” зазвичай вважаються батьки та діди.

Як зазначав Н. Смелзер, соціальний рух може викликати суспільні зміни та суспільні зсуви, а також може спричинити соціальні рухи [8]

У цьому контексті можна погодитися з думкою А. Кураєва, що виникнення та поступове посилення уваги до особистості дитини, молоді відбувалося саме в рамках розвитку християнської цивілізації, адже, наприклад, в епоху античності, діти та молодь представляли цікавість для суспільства лише у випадку прояву ними особливого героїзму або виявлення у них надзвичайних здібностей [4].

Зазначене викликає питання: чи може молодіжний рух взагалі бути чинником державотворення? Адже молодіжний рух, як і новий соціальний рух у цілому, за твердженням П. Штомпке, реагує на вторгнення політики, економіки, технології та бюрократії в усі сфери людського існування в напрямку “розширення” життєвого простору людини, її самостійності та забезпечення прав особистості, перемоги громадянського суспільства тощо [10, с. 348–349].

Тобто можна з першого погляду вбачати молодіжний рух “антиетатистом”, особливо що стосується участі молоді у відтворенні соборності держави – сфери традицій, яку молодь до певної міри схильна заперечувати та відкидати. У цьому контексті не можна не погодитися з твердженням Л. Мамута, що у громадянському суспільстві зазвичай вбачають людську колективність, яка існує окремо від держави [6], також розповсюдженою в теоретичній думці і в практичній діяльності є точка зору про те, що громадянське суспільство та держава – антагоністи, які співіснують у постійному конфлікті і боротьбі, а відтак, і соціальні рухи покликані “воювати” проти держави, “відбиваючи” все більші території для свободи особистості.

Погодимося з твердженням С. Франка щодо органічної двоєдності громадянського суспільства (спонтанність) та держави (планомірність), в якій державність таким же чином неможлива без своєї природної основи – громадянського суспільства, тканини, що самовільно звивається як останнє неможливе без планомірної єдності державності, що його оформлює [9].

Таким чином, молодіжний рух, яким би протестним та анархічним він не здавався, він є частиною громадянського суспільства та є невід’ємним учасником процесу державотворення.

Розглянемо також питання генезису молодіжних формувань, які виступають певною мірою серцевиною молодіжного руху.

Необхідно зазначити, що вивчення феномену малих груп, що створюються молоддю в соціальній структурі суспільства, є одним з важливих завдань, яке ставиться тією чи іншою мірою всіма суспільними науками, які опікуються молодіжною проблематикою, в тому числі і державним управлінням. Саме різноманітні молодіжні формації є, з одного боку, місцем соціалізації молоді, своєрідним “трампліном” у світ дорослого життя, а з іншого – молодіжні об’єднання можуть виступати за певних умов механізмом відтворювання суспільства, творення держави, її переходу на якісно новий рівень розвитку.

Зважаючи на комплексність самого поняття “молодь”, у науковій літературі можна знайти цілу низку різноманітних підходів щодо вивчення, теоретичного обґрунтування процесу виникнення молодіжних об’єднань, їх сутності, функцій та ролі в суспільних процесах, державотворенні тощо.

С. Ейзенштадт, автор відомої роботи “Від покоління до покоління”, стверджував що інститут сім’ї у сучасному суспільстві не здатен дати всі необхідні навички молодій людині для суспільного життя і тому молодь шукає можливості для власної самоідентифікації та соціального ствердження у різноманітних групах однолітків. Існування такого феномену – активності молоді в рамках гомогенних груп, на думку вченого, носить певною мірою незворотній характер. Такі гомогенні групи – групи молоді – однорідні за віковим складом, соціальним статусом та інтересами своїх членів у іноземній науковій літературі визначаються англійським терміном “peer group”, що застосовується багатьма вітчизняними дослідниками без перекладу. У сучасних вітчизняних наукових джерелах можна зустріти переклад цього поняття як “рівні групи”, але, на нашу думку, більш адекватним є застосування терміну “групи рівних”.

На думку російського дослідника В. Бабінцева, молодіжні організації утворюються як наслідок рефлексії молоді, що виражена у формі автономізації та

передбачає побудову індивідуальної моделі соціокультурного простору шляхом його своєрідного “згортання” [1, с. 6].

Серед інших було висунуто ідею “молодіжної субкультури” як особливої частини загальної культури суспільства, що утворюється молоддю в рамках різноманітних “груп рівних” та яка (молодіжна субкультура) має низку специфічних функцій. Також певні теоретичні розробки були проведені у сфері дослідження формальних і неформальних молодіжних груп, що привели до появи парадигми “групи вільного часу”. В основі цієї концепції вивчення молоді лежить ідея, що тільки групи молоді, які добровільно утворюються під час проведення нею вільного часу є “справжніми” мікрогрупами, місцем для “експериментування та тренування” в тому, як користуватися головною цінністю сучасної культури – свободою.

Вважаємо, що тільки з власної ініціативи молоді добровільно утворені об’єднання можна відносити до молодіжного руху. Адже в сучасному суспільстві розповсюдженою є практика створення молодіжних організацій “зверху” – з ініціативи державних інститутів, органів місцевого самоврядування, політичних партій, різноманітних громадських та підприємницьких структур тощо. І хоча такого роду організації, наприклад численні вітчизняні партійні молодіжні “крила”, в більшості випадків відносять до молодіжного руху (як на теоретичному рівні, так і у практичній, зокрема, діяльності з державного управління), очевидним є той факт, що щоб стати організацією, яка дійсно втілює інтереси, очікування молоді, такі структури мають пройти довгий шлях трансформації.

Отже, можна зробити висновки, що сьогодні не сформовано єдиної теоретичної бази дослідження молодіжного громадського руху, яка б давала можливість стверджувати про оформлення теорії молодіжного руху.

Потребують подальшого дослідження періодизація розвитку сучасного українського молодіжного руху, класифікації молодіжних об’єднань, уточнення їх основні функцій.

Література:

1. *Бабинцев В. П.* Саморорганізація і автономізація молодіжної форми соціокультурної рефлексії / В. П. Бабинцев // Державна молодіжна політика: регіональний аспект : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2008 р., м. Харків. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. – С. 5–7.
2. *Головенько В. А.* Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів) / В. А. Головенько. – К. : А.Л.Д., 1997. – 160 с.
3. *Косенко Е.* Некоторые методологические вопросы изучения политических отношений молодежи в буржуазном обществе / Е. Косенко // Международное молодежное движение: вопросы теории и методологии. – М. : 1983. – С. 35–39.
4. *Кураев А.* Выступление перед учителями на пленарном заседании обр. чтения сиб. фед. округа, посвященных региональному этапу Всерос. конкурса работ на соискание премии “За нравственный подвиг учителя” : г. Томск, 2008 г. 29 октября / А. Кураев // Миссионерский портал диакона А. Кураева. – Режим доступа : http://kuraev.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=198&Itemid=1
5. *Луков В. А.* Молодежное движение в социалистическом обществе: Вопросы

теории и практики / В. А. Луков. – М. : Молодая гвардия, 1987. – 220 с.

6. *Мамут Л. С.* Гражданское общество и государство: проблема соотношения / Л. С. Мамут // *Общественные науки и современность.* – 2002. – № 5. – С. 94–103.

7. *Мінаєв А. В.* Молодіжний рух другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи та США: ретроспективний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / А. В. Мінаєв. – Чернівці, 2006. – 20 с.

8. *Смелзер Н.* Социология / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1998. – 688 с.

9. *Франк С. Л.* Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – 511 с.

10. *Штомпка П.* Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.

Надійшла до редколегії 25.06.2009 р.